

о. Мирон БЕНДИК

Наш Спаситель Ісус Христос згадує про «кесаря» у відповідь на питання фарисеїв: «Чи вільно давати кесареві податок, чи ні?» (Мт 22, 18). Фарисеї мали на увазі римського кесаря, до імперії якого на той час належала їхня батьківщина Юдея. Разом із тим коріння їхнього запитання сягає глибше і виходить поза рамки тодішньої політичної ситуації. Бо й справді: якщо Юдея – частина Обіцяної землі, яку Бог передав Своему народові в дар, то який податок має стягати людина (кесар) із Божого дару, який не є її (людини) власністю?

Чи такий податок не є незаконним привласненням, а тому зазіханням людини на Божу власність? Адже «Господня є земля і все, що на ній». І чи такий податок не містить у собі «секуляризації» (від латинського *saeculum* – світ цей, вік цей), тобто профанації святого, привласнення того, що Боже, кесарем світу цього? Відповідь Христа на це запитання наступна: «Віддайте кесареві кесареве, а Боже – Богові» (Мт 22, 22). Вона означає, що кожен із нас одночасно перебуває у відношенні і з «Царством Божим», і з «царством кесаря», а в сучасному суспільстві – у відношенні і з Церквою, і з державою.

Початки «царства кесаря» сягають «Царства Божого». Адже Бог створює людину для царювання: «Сотворімо людину на наш образ і на нашу подобу, і нехай вона панує над рибою морською, над птаством небесним, над скотиною, над усіма дикими звірями й над усіма плазунами, що повзають на землі» (Бут 1, 26). У світлі цих слів Книги Буття слід розуміти слова апостола Павла: «Всіляка влада – від Бога». Вони означають, що людина, згідно із Божим задумом, покликана стати, подібно до Бога, «господом творіння», а не лише кесарем держави. Йй, людині Господь довірив відповідальність за стан творіння. Гріх людини, успадкований від Адама, полягає в розумінні влади як необмеженого панування, тиранічного «господства». Зникає Бог і Його Царство, а на місце Бога людина грішно ставить «кесаря», тобто віддає Боже кесареві. Наслідком цього є диктатура і сваволя влади, культ особи правителя, якій віддають Божественні почесті. Наслідки цього влучно окреслив російський письменник Федір Достоєвський словами: «Якщо Бога

нема, то все дозволено».

Внаслідок гріхопадіння людське панування («царство кесаря») з покликання Божого стало ще й необхідністю для людини. У Книзі Буття сказано, що Бог приготував для Адама і Єви «шкіряні одежі» (Бут 3, 21), аби, вдягнені в них, вони могли вижити у світі, позбавленому райської гармонії Божого Царства. Образ «шкіряних одеж» має два значення. Як ми знаємо з щоденного досвіду, одежі обмежують свободу рухів людини, і тому в Книзі Буття вони з'являються як вираз того, що гріх завжди обмежує людину. З іншого боку, одяг захищає людину від негоди й холоду. Отож біблійні «шкіряні одежі» – це також образ любові Бога до грішної людини: Бог захищає людину від загроз її крихкому існуванню, аби перед тим, як вона через гріх прародичів «смертю помре» (див. Бут 2, 17), спасти її.

Такими «шкіряними одежами», які водночас обмежують і захищають, стали для людини, зокрема, законодавство і державна структура як інструмент нагляду за їх дотриманням. Кожен закон регулює поведінку і діяльність людини ззовні через те, що вона не завжди поводиться згідно з внутрішнім велінням совісті.

Звичайно, закон не замінить совісті – він безособовий, а совість завжди уособлена, це «моя совість». Тим не менше, закон, обмежуючи негативні дії каральними санкціями, водночас захищає спокій та безпеку людей від наслідків таких дій. Завдання «шкіряних одеж» (закону) – водночас і стримувати, і захищати. А вже держава (царство кесаря) має відповідні засоби, включно із силовими, аби забезпечити дотримання законності.

Звичайно, закон не спасе людину від смерті і не принесе їй щастя, але він захищає її виживання. Тому людина, будучи створена Богом до свободи, свідомо погоджується на обмеження її свободи законом і, як громадянин, дбає про систему захисту її прав і підтримує її. Для цього, за словами апостола Павла, «ви податки платите». Сам Христос, зрештою, заплатив державний податок – віддав кесарево кесарю.

Проте грань між Божим і кесаревим зберігати та дотримувати непросто. В історії траплялися періоди, коли баланс пересувався то в той, то в інший бік. Так європейське Середньовіччя почалося з «великого переселення народів», коли германські племена вторглися в західну частину Римської імперії та знищили її. «Царство кесаря» тепер мало вигляд розпорошених князівств і чисельних земельних уділів. Дрібні правителі цих князівств не були в змозі подбати про такі важливі сторони суспільного життя, як оборону від зовнішньої агресії, освіту, опіку над слабкими, а навіть про елементарне виживання людей.

І тоді Церква – земна ікона «Царства Божого» – перебрала на себе багато функцій «царства кесаря». Вона збудувала в Західній Європі так званий *Pax Romana* (римський мир) – своєрідну систему колективної безпеки. Активність Церкви призвела до клерикалізації суспільства, коли багато владних, просвітніх і економічних функцій перебрали на себе «клерики», тобто священники і монахи. Це був яскравий приклад перехилання «кесаревого» в бік Божого, коли навіть Католицька Церква стала державною структурою, а Глава Церкви – главою папської держави.

Упродовж декількох століть після цього первісно слабкі держави розвинулися, розширили свої території і централізували державну владу. У Новітній час на мапі Європи постало декілька держав-монархій, які після колоніальних завоювань стали ще й державами-імперіями.

Звичайно, у нових умовах середньовічна модель *Pax Romana* застаріла. Державам потрібно було повертати собі притаманні їм функції, раніше виконувані Церквою. Далі

цей процес привів до витіснення всього, що хоч якось нагадує християнство і релігію, з публічного життя. Це отримало назву секуляризації. Отці II Ватиканського Собору (1962 – 1965 роки) позитивно відзначили зростаюче почуття відповідальності людини за спільноту народів і за долю всього світу. Сучасна людина достатньо зріла, аби їй можна було довірити багато ділянок життя, від яких вона досі була відчужена і на хід яких не мала жодного впливу. В цьому – позитивні риси сучасної секуляризації. Сучасне «царство кесаря», бодай у Європі – це вже не абсолютистська держава попередніх епох із утопічною претензією ошчасливити всіх людей, а радше громадянське суспільство, котре поступово переймає щораз більшу відповідальність за свою долю («більше суспільства – менше держави»).

Поруч із переосмисленням місця і ролі «царства кесаря» в сучасній історії, слово «секуляризація» означає також і переосмислення місця і ролі «Царства Божого», представленого Церквою. Саме для неї буде і є викликом згадуване Отцями II Ватиканського Собору «нове почуття відповідальності» людської спільноти. Завдяки йому багато форм і видів служіння Церкви можна довірити не лише «клерикам», а й також мирянам.

Зворотнім боком «медалі» секуляризації для суспільства є спокуса приписати «царству кесаря» риси «Царства Божого», віддати Боже кесареві й зазнати чергової «гуманітарної катастрофи», описаної у Святому Письмі в образі потопу.

Але й Церкві в проповіді Царства Божого потрібно позбуватися підходів і прийомів «царства кесаря», аби представити християнство не як «законні» обмеження чи суспільно прийняті «етичні норми», а як додаткові можливості для людської особи і людської спільноти. Ці можливості особи даруються Особою Ісуса Христа, а можливості спільноти – спільнотою Осіб Пресвятої Трійці. Що більше буде «Божого», то гармонійнішим буде людське і менша буде потреба в «кесаревому». Хоча з огляду на людські немочі і помилки «кесареве» буде потрібне ще довго.

Місією Церкви є постійно нагадувати людству: «Віддайте Боже Богові». Саме Церква, взамін суто секулярній «Вавилонській утопії» збудувати Царство Боже людськими засобами «царства кесаря», пропонує людству «драбину Якова», тобто Царство Боже, яке приходить «згори» і преображує землю – «підніжжя ніг Божих». Без Церкви громадянське суспільство застрягне в пастці чергової Вавилонської вежі «загального добробуту», «свободи, рівності, братерства» чи «комунізму – світлого майбутнього людства».

Ми сподіваємося, що коли, згідно з молитвою «Отче наш», остаточно прийде Царство Боже, то царство кесаря стане непотрібним. Людство переросте свої «шкіряні одежі», досі необхідні йому на шляху до Царства Божого. Ми розпрощаємося з державними структурами з притаманними їм застосуванням сили і примусу. Звичайно, всім їм ми подякуємо за службу, але поскладаємо ті «шкіряні одежі» в якусь найглибшу скриню. Бо дитинство закінчилось, і ми вже дорослі Божі діти. Царство Боже близько, то ж «віддайте Боже Богові», а «кесареве кесареві» органічно додасться.